

картини світу, виникають проблеми у «новій оптиці», у новому звучанні проблем чи їх психічного сприйняття. Цифровий простір, насичений іграми та інтелектуальними ресурсами, створеною людиною, сприймається як «нова комунікативна галактика». Культура, що визначається як друга природа для людини, набуває нового виміру, так як формується як інтерактивний віртуальний простір [1].

Користуючись комп'ютерними цифровими технологіями, людина не просто породжує новий предметний світ, як це відбувається у «другій» природі, але й створює об'єкти другої – мультимедійної природи, які гарно трансформуються.

Одним словом, комп'ютерні технології, програмне забезпечення дозволяють по-новому досліджувати оточуючий нас світ, створювати принципово нові наукові інструменти дії. Будучи відкритою системою, трансформуючи світ, людина в аутопоетичному процесі комунікації, безмежно розширюється і змінюється сама.

Це зовсім інша онтологічна реальність, в яку включається індивід, потребує розвитку своїх потенцій, необхідності створювати гармонічний світ, людина стає серйозним «партнером», а не просто активним суб'єктом дії, використовуючи динамічні навантаження, візуальні, аудіальні, тектильні та інші збудження сутнісних сил людини. Фактично людина перетворюється в систему, яка пред'являє новий рівень складності і вимагає зміни в системі координації, чим виводить людину до більш складних задач самоуправління.

Література:

1. Воронкова В. Г. Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві // В. Г. Воронкова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. – К. : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. № 86 (7). – С. 198 - 203.
2. Кивлюк О. П. Глобалізація та інформатизація освіти в предметному полі філософії освіти / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – 2014. – Вип. 57. – С. 192–200.
3. Кириченко М. О. Інформаціоналізм як складова формування ідеології інформаційного суспільства / М. О. Кириченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць / За ред. В. Г. Воронкової. - Вип. 69. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2017. - С. 105-111.
4. Маклюэн Г. М. Галактика Гутенберга: становление человека печатающего / Г. М. Маклюэн. – М. : Фонд «Мир», Академический Проект, 2005. – 495 с.

Козловець Микола (Житомир, Україна)

НООСФЕРИЗАЦІЯ Й ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СВІДОМОСТІ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОСТІ

Стрімкий розвиток техніко-технологічної могутності сучасної цивілізації, безпрецедентні темпи зростання народонаселення, з одного боку, і вичерпність природних ресурсів, – з другого, породили глобальні екологічні

метазагрози. Величезною загрозою виживанню людства є нерациональне використання природних ресурсів як усередині країни, так і на міжнародному рівні. Наслідком цього є прогресуюча деградація біосфери, глобальна зміна клімату й ризики, що створює загрозу для життя на планеті. Загроза екологічної катастрофи означила перед людством завдання вижити й мобілізувати свої духовно-моральні й культурні ресурси. Людство потребує нової парадигми розвитку. Нинішня індустріальна цивілізація вичерпала свої потенційні можливості. Вона дала людині небачену могутність, але не навчила, як нею мудро користуватися.

Привид екологічної катастрофи сьогодні матеріалізується й стає жорстокою реальністю нашого буття. Ця загроза є спільною, бо наше майбутнє – теж спільне. За підрахунками організації Global Footprint Network, в 1987 році «межа відновлюваності» припадала на 19 грудня, у 2011 році – на 27 вересня. У 2017 році людство «проїло» річні земні ресурси ще станом на 2 серпня. Виходить, ми живемо за рахунок майбутніх поколінь [1, с. 10]. Англійський астрофізик Стівен Хокінг констатує: «Наша планета з кожним роком стає все меншою, а її фізичні ресурси виснажуються колосальними темпами». Результатом цього, на його думку, буде перетворення Землі на подібну Венери з кислотними дощами, або на пустелі Аракісу. Відомий психоаналітик, письменник Луїджі Дзоя зазначає: «Розвиток технологій може призвести до того, що ХХІ століття стане останнім в історії розвитку людства». Експерти НАСА (США) дають Землі ще 100 років, а потім – незворотні зміни [1, с. 10].

Отже, людство рухається до краху, але мало хто це помічає або турбується про це. Екологічний фактор уже давно й багатогранно увійшов у життя кожного з нас. Звикання людей до неякісного природного довкілля – шкідливої для здоров'я питної води, генетично модифікованих продуктів харчування, забрудненого атмосферного повітря, змін клімату тощо – несе у собі смертельні ризики. Усвідомлення ж реальних екологічних загроз дає шанси на їх уникнення. Адже як пише М. Реймерс, «усім людям хочеться жити, і жити в здоровому середовищі. Якими б значущими не були економічні цілі, вони тьмяніють перед екологічними потребами» [2, с. 18]. Насправді ж економічна поведінка держав, особливо великих, не дозволяє пом'якшити гостроту екологічних проблем. Перехід на альтернативні джерела енергії та екологічно безпечну економіку загалом триватиме ще довго (оптимістичний сценарій) або не відбудеться взагалі (песимістичний сценарій).

Багато хто у світі заклопотаний такою ситуацією. Шириться екологічний рух. Регулярно скликають міжнародні конференції. Є занепокоєність на рівні ООН. Все більшого визнання набувають концептуальні ідеї вчених-екологів. Але сувора правда сучасної доби полягає в тому, що люди, на превеликий жаль, настільки звикли до екологічних небезпек, що втратили інстинкт самозахисту. Про це говорять багато науковців, політиків і громадянських діячів. Вони спільно б'ють на сполох, щоб відновити цей природний інстинкт; безжальною

мовою фактів наочно розкривають нам усім глибину прірви, перед якою сьогодні опинилася світова спільнота [3; 4; 5; 6; 7].

Горезвісний *homo economicus* не здатен зрозуміти, що вже давно гине природа, часткою якої є й він сам. Мимоволі згадується назва праці відомого французького еколога Ж. Дорста «До того, як помре природа» [8]. Панівна нині ринкова економіка є антиприродною, а тому згубною моделлю господарювання. Єдиною розумною альтернативою останньої може бути лише екологічна («зелена») економіка. Людству вкрай потрібен новий погляд на наше існування, на кінцеву мету нашої повсякденної діяльності. Неупереджений, об'єктивний аналіз траєкторії соціально-економічного розвитку людства засвідчує, що воно йде хибним, явно згубним для майбутнього життя шляхом (і Україна тут не виняток). Таким шляхом далі йти не можна, це вкрай небезпечно. Заклики вчених усього світу про необхідність переходу до «зеленої», екологічно безпечної економіки залишаються милозвучною декларацією, якою не переймаються ні виробничо-комерційні, ні владні структури, ні політичні інституції. Їм всім видається, що якимось воно буде. Водночас мисляча частина людства настільки стривожена антиекологічним способом господарювання, що впадає у відчай. Починає сумніватися у спроможності людського розуму радикально змінити траєкторію згубного соціально-економічного розвитку.

Суспільство сталого розвитку неможливе без істотного самообмеження людини, її потреб та претензій. Поняття розумних потреб, яким має неухильно керуватися людство, логічно пов'язане зі вченням академіка В. Вернадського про ноосферу – сферу розуму. Терміном «ноосфера» вчений називав новий етап еволюції біосфери, пов'язаний з появою людської свідомості й спрямованою на перетворення природи діяльністю. Ключовою ідеєю мислителя є те, що перехід біосфери в ноосферу, тобто царство розуму, є закономірним і невідворотним етапом розвитку людства. Людина, за В. Вернадським, не є самодостатньою живою істотою, що живе окремо за своїми законами, вона співіснує всередині природи та є її частиною. Ноосферизація (тобто наповнювання розумним змістом) буквально всіх сторін життя соціуму – найважливіша, справді стратегічна вимога часу [9]. Зазначимо, що вчення В. Вернадського про ноосферу стало стимулом у формуванні нової картини світу, спрямованої насамперед на знання як істину у пізнанні, а не підкорення законів природи (екологічного імперативу), перегляду усієї сукупності традиційних світоглядних уявлень про місце і роль людини у природі й суспільстві, виявленні нових цінностей, пріоритетів і норм буття суспільства.

Пошлемося ще на одну думку В. Вернадського про те, що всі ми є громадянами не лише певних держав, а водночас – і громадянами планети [10, с. 205]. Глибинний сенс багатогранного та внутрішньо суперечливого процесу глобалізації полягає в тому, що людство дедалі більше усвідомлює себе єдиним у своїй різноманітності суб'єктом суспільно-історичної діяльності. Екологічні чи природні лиха та спричинені людиною катастрофи, які почастишали за

останні роки у багатьох частинах Землі, не знають державних кордонів. Те, що відбулося в Чорнобилі або на островах Японії (в лісах Бразилії тощо), рівною мірою стосується кожного на планеті. Зазначимо, що за останні півстоліття кількість екологічних катастроф на Землі зросла з 90 до 400 на рік [1, с. 10].

Людству Природою пред'явлено «імператив виживання» як імператив переходу до нові форми буття – ноосферно-екологічно-духовного, до моделі ноосфери як керованої соціоприродної еволюції на основі суспільного інтелекту й освіченого суспільства. Відтак гостро постає проблема формування ноосферного антропоцентризму, ноосферного мислення людини. Тільки людина ноосферна може мислити не лише в аспекті окремої особистості, сім'ї чи роду, держави чи їх об'єднань, а і в планетарному аспекті. Ноосферизм – це не тільки нова форма буття, соціоприродного гомеостазу, а й нова філософія, нова наукова картина світу, нова якість людини.

Спробою відновити гармонію між природою і прогресом людства можна назвати відому концепцію «сталого розвитку». Люди розуміють необхідність повернення до гармонійних відносин людини і природи, але на новому, вищому рівні цивілізаційного розвитку. Ми поділяємо думку науковців про те, що нам необхідно перейти від *політичної економії* (відносини між людьми в процесі виробництва) до *фізичної економії* (відносини між людьми і природою і в процесі виробництва, і в процесі земного існування) [11].

Йдеться про формування людського капіталу (ресурсу), спроможного реалізувати нову парадигму безпеки і розвитку, екологізацію господарської діяльності, а відтак формування екологічно безпечної, зеленої економіки. Із цим органічно пов'язана ідея Екологічної Конституції Землі, запропонована ще 1992 року вітчизняним ученим Ю. Туницею [5]. Відтоді минуло чверть століття, на базі цієї ідеї сформовано науково-теоретичну та водночас суспільно-політичну концепцію. На жаль, і досі на шляху втілення її в життя чимало бар'єрів, перешкод (об'єктивного та суб'єктивного характеру). Так, на Всесвітньому форумі «Ріо+20» не знайшла підтримки офіційна пропозиція України – започаткувати процес практичної реалізації цієї концепції.

Питання, що стосуються ідеї Екологічної Конституції Землі, набувають у сучасних умовах особливої гостроти, стають дедалі більш актуальними, особливо у зв'язку з прийняттям і ратифікацією більшістю держав світу Паризької угоди (2015) з кліматичних змін. Основні цілі угоди – обмежити глобальне потепління на рівні +2 °C і збільшити здатність країн світу до адаптації до негативних впливів зміни клімату. Ефективна реалізація вимог Паризької угоди можлива лише за умови (*sine qua non*), що світове співтовариство матиме Основний закон, який визначатиме норми економічної поведінки всіх країн світу з урахуванням екологічних обмежень. Тобто потрібен закон, згідно з яким формуватиметься екологічно безпечна економіка – як національна, так і глобальна – з метою досягнення цілей сталого розвитку. Без такого документа обов'язкової юридичної сили (*jus cogens*) світ уже в

найближче десятиліття може опинитися, як стверджують учені, на межі екологічної катастрофи (точки неповернення). І тоді жодні економічні кроки щодо виходу з кризи природного довкілля вже не дадуть бажаного результату [6, с. 12; 7, с. 71-72].

Не вселяє надію й заява президента США Дональда Трампа, зроблена ним у червні цього року про вихід США з Паризької кліматичної угоди, яку підписали 187 країн світу і котрі зобов'язалися скоротити викиди вуглекислого газу в атмосферу. Щоправда, потім були заяви про те, що США не вийдуть з угоди, «якщо напрацюють справедливі з їхньої точки зору умови». Є певна іронія в тому, що ураган «Гарві», який нещодавно пронісся узбережжям Техасу і завдав величезних збитків, викликав ще й серйозні питання до економічної системи і політики Сполучених Штатів. Можна лише сподіватися, що Америці – й іншим країнам – не знадобляться нові аргументи природи, щоб вони засвоїли уроки урагану «Гарві». Необхідні превентивні колективні дії, що допомагають пом'якшити наслідки зміни клімату.

Людство має якомога швидше змінити концепцію свого існування на планеті, й Екологічна Конституція Землі може істотно допомогти в цьому. Основа земного буття полягає в тому, що життя має продовжувати життя, еволюційно удосконалюючи його, а не прямувати до самознищення. Цивілізаційність людського суспільства як природний поступ еволюційного розвитку, інтелект людини повинні спрямовуватися на збереження біосфери нашої планети як середовища, завдяки якому й існує життя на Землі. Людство має виграти цей цивілізаційний поєдинок і започаткувати цілком нові відносини між державами і народами, а водночас – між Людиною і Природою, без чого неможливо досягти сталого розвитку. Однак цього не відбудеться, якщо екологічно свідоме громадянське суспільство не чинитиме на владу жорсткого тиску. Тому слід формувати нове, екологічно свідоме, суспільство, для чого потрібні відповідна освіта, виховання й конструктивний діалог суспільства, влади, політиків і бізнесу [7, с. 71-72].

Зрозуміло, що практична реалізація ідей Екологічної Конституції Землі наражатиметься на спротив з боку традиційного бізнесу і недалекоглядних політиків у всьому світі. Жодна велика національна чи міжнародна компанія не захоче добровільно, навіть заради збереження людства, втрачати свій капітал у вигляді антиекологічних технологій, які поки що приносять величезні прибутки. Наведемо слова відомого американського актора Леонардо Ді Капріо, який виступив з критикою міжнародних енергетичних компаній, звинувативши їх у завданні шкоди нашій планеті: «Ми просто не можемо дозволити собі, щоб корпоративна жадібність вугільних, нафтових і газових галузей визначала майбутнє людства... Ми не зможемо зберегти нашу планету, якщо не залишимо викопного палива в землі, якій воно належить. Зрушення такого масштабу заощадить майже \$ 42 трлн. на глобальних енергетичних витратах, водночас створюючи 20 млн нових робочих місць. Тим часом менш ніж 3 % всіх філантропічних коштів спрямовано на захист нашої планети...

єдиної нашої домівки, планети Земля» [12, с.8]. Зрозуміло, що перехід на екологічно безпечні технології і альтернативні джерела енергії потребуватиме великих коштів на заміну діючих застарілих технологій та перепідготовку людей, навчених працювати на традиційному обладнанні.

На жаль, сьогодні різні політичні інститути нашої держави й досі не спромоглися навіть затвердити концепцію сталого розвитку України. Ми надто зволікаємо й із розв'язанням екологічної проблеми. Дійшло до того, що Україна в цьому році, за оприлюдненою статистикою видання The Guardian, очолила рейтинг держав, де люди найбільше помирають від забрудненого повітря – 120 людей на 100 тисяч населення [13, с. 9].

Саме тому в Україні необхідно рішуче відкинути всілякі політичні чвари, тверезо оцінити екологічну ситуацію й поступово здійснювати реформування екологічно небезпечної економіки. І це повинно стати ключовим консолідуючим чинником співпраці державних органів, політичних партій і громадських організацій. Антиекоекологічну траєкторію соціально-економічного розвитку, яка існує упродовж двох десятиліть незалежності України, необхідно скоригувати на основі нового критерію ефективності суспільного виробництва, а саме: критерію максимізації інтегрального еколого-економічного ефекту виробничої діяльності замість критерію максимізації прибутку, який не враховує екологічних збитків (витрат і втрат) при здійсненні виробничо-комерційної діяльності та оцінці її кінцевих результатів. При цьому слід особливо наголосити на необхідності докорінного перегляду національної політики в галузі ядерної безпеки, як це зробила Німеччина, маючи на своїй території найбезпечніші у світі атомні електростанції [14, с. 6].

Безперечно, конструктивною ідеєю діалогу є формування в Україні громадянського суспільства, яке «спонукатиме владу до забезпечення сталого розвитку та екологічно безпечного майбутнього». Усі політико-ідеологічні перипетії мають відходити на задній план у порівнянні з цим основним вектором соціального поступу. Актуальним є формування громадянського суспільства у вигляді потужного руху, озброєного соціоекологічними ідеями (або навіть системи не зовсім ідентичних рухів, об'єднаних лише загальними принципами соціоекологічної платформи). Цілком імовірно, що саме екологічний імператив сталого розвитку регіонів України може виявитися цементуючим ядром консолідації суспільства й бути корисним у пошуках взаємоприйнятної національної ідеї.

Виходячи з реалій життя, має обов'язково з'явитися нова національно-екологічна ідеологія та нова адекватна їй політика, яка б передбачала оптимізацію використання природних ресурсів на основі впровадження екоцентричної філософії поведінки людини і елементарної екологічної освіти. Ці нові інститути мають базуватися на пізнанні й конкретному використанні в суспільній практиці споконвічних законів природи й, одночасно, сучасних законів розвитку суспільства. Відповідно до цього національні інтереси

держави, всебічний захист її громадян, в першу чергу – здоров'я, у взаємозв'язку із захистом і раціональним використанням належних суспільству природних ресурсів та довкілля повинні бути в центрі уваги всіх державних і громадських чинників [15, с. 77-85].

Ситуація ускладнюється й тим, що нинішня війна Росії в Україні, на відміну від воєн минулого, ведеться на територіях, перенасичених промисловою інфраструктурою, сховищами токсичних відходів тощо, руйнування яких загрожує величезною екологічною небезпекою. У цьому контексті слушною є думка Ю. Туниці про те, що, зважаючи на нестабільну ситуацію на сході нашої країни, доцільно також ставити питання про розміщення на об'єктах України з високим екологічним ризиком спеціальних міжнародних воєнізованих підрозділів із попередження та запобігання техногенним катастрофам [14, с. 6].

Різнобічний процес екологізації суспільства, який досить активно йде у світі (і зокрема – в Україні), упродовж останніх десятиліть, як свідчить життя, потребує чіткіших та виразніших орієнтирів. Саме в цьому, на наш погляд, сенс «мирної, безкровної екологічної революції у свідомості людей; революції, яка необхідна для збереження життя на Землі», до чого закликають науковці-екологи [4; 5; 11]. Додамо: не лише життя на Землі, а й самої планети загалом як унікальної єдності живих і неживих форм матерії.

На жаль, сьогодні західні країни не можуть зламати філософію максималізації споживання. Вони вже дали світу демократію, капіталізм, ринок, поняття свободи і прав людини. Ставши монополістами в цих сферах, західні країни чудово цим скористалися і закапсулювалися в «золотому мільярді». Кардинальні зміни, особливо щодо будь-яких обмежень європейського комфортного життя, там сприйматимуть без ентузіазму, а то й взагалі не сприйматимуть.

Україна також ще не виробила стратегії свого розвитку і переживає болісний процес переходу від «азіатського способу виробництва» до капіталістичного на тій його стадії, коли він вже відживає своє, а тому нічого ламати не потрібно. На руїнах старого, азіатського способу виробництва, де головним споживачем прибутку є влада, легше побудувати принципово нову економіку, яка мала б відновити гармонію між людиною і природою, і тим самим показати світові шлях до виходу з цивілізаційного глухого кута [1, с.10]. Такий національний проект, крім усього іншого, дав би Україні шанс стати лідером у новому цивілізаційному просторі, який починає поступово формуватися на базі східноєвропейських країн-членів ЄС.

Література:

1. Гарбар Р. Від політичної до фізичної економіки. Україна здатна відновити гармонію між людиною і природою / Руслан Гарбар // День. – 22-23 вересня 2017. – С.10.
2. Туниця Ю. Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. [монографія] / Ю. Ю. Туниця. – К.: Знання, 2006. – 314 с.
3. Вернадискианская революция в системе научного мировоззрения – поиск ноосферной модели будущего человечества в XXI веке (коллективная монография) / Под науч. ред.